

ФОТОГРАФІЯ В КОНТЕКСТІ СЕМІОТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Остроус С. С.

*викладач кафедри «Фотомистецтва та операторської майстерності»
Харківська державна академія культури
м. Харків, Україна*

Семіотика, є потужним інструментом для наукового аналізу різних форм комунікації, у тому числі образотворчого мистецтва. Вона функціонує як система знаків, що передають інформацію, емоції та культурні коди. Фотографія як медіум є специфічним предметом семіотичного дослідження, оскільки одночасно має і технічний і художній засіб відображення дійсності. Метою цієї статті є дослідити фотографію як знакову систему, її характеристики як засобу комунікації та її відмінності від інших медіа.

1. Теоретичні основи семіотичного аналізу фотографії

Семіотика, заснована такими теоретиками, як Фердинанд де Соссюр, Чарльз Сандерс Пірс і Ролан Барт, пропонує розглядати фотографію як знакову систему, в якій вона виконує кілька функцій одночасно:

– Іконічність: фотографія історично розглядалася як засіб представлення реальності завдяки її здатності створювати зображення, які відтворюють зовнішній світ. Іконічність створює схожість між образом і референтом. Наприклад, портретна фотографія відображає фізичні риси людини, що дозволяє цілком практично використовувати її як фотографію на документи.

– Індексальність: через своє технічне походження фотографія має унікальне відношення до реальності і виступає індикатором часу і місця, оскільки її створення прив'язане до конкретного моменту. Наприклад, роботи Августа Зандера, що технічно є портретами, несуть інформацію не стільки про конкретних людей скільки про узагальнене розуміння того як виглядають люди певних соціальних кіл і професій в окремо взятий момент часу і місця.

– Символізм: значення фотографії може виходити за межі прямого зображення об'єкта. Наприклад, вид безлюдного шляху вкритого гарматними ядрами на фотографії Роджера Фентона часів Кримської війни, опосередковано дає нам уяву про жахи війни. А портрет жінки, що втратила чоловіка і залишилась посеред пустелі одна з маленькими дітьми на фотографії Доротей Ланж «Мати-переселенка», стає уособленням Великої депресії.

Тому фотографія створює нові значення через поєднання іконічних, індексальних та символічних елементів.

Зі свого боку, Барт у своїй праці «Camera Lucida» наголошує на подвійності фотографії: як покажчика того, що було, і як семантичного носія культурних значень. З іншого боку, Жак Дерріда переглядає значення фотографії, стверджуючи, що в постмодерному світі цей зв'язок все більше залежить від інтерпретації, а не від об'єктивної реальності.

Ролан Барт у своєму аналізі фотографії розрізняє поняття «стадіум» і «пунктум». Якщо «стадіум» відноситься до культурних і соціальних конотацій зображення, «punctum» відображає емоційний зв'язок між глядачем і фотографією [1, с. 45]. У цьому контексті фотографія постає як знак, який викликає індивідуальні та колективні інтерпретації, одночасно встановлюючи та розширюючи значення референту.

Фотографія також тісно пов'язана з функцією пам'яті. Вона фіксує моменти, які можуть бути втрачені вплині часу, тим самим перетворюючись на візуальне нагадування, знак. У колективній пам'яті фотографії стають символами історичних подій або культурними кодами та формують міфи та соціальні уявлення. На індивідуальному рівні фотографія працює через «пунктум», активізуючи емоційні та особистісні асоціації [2, с. 123].

2. Фотографія як комунікаційна система

Фотографія є потужним засобом комунікації, здатним передавати складні повідомлення без використання словесних підказок. Її профільний характер надає їй статус «доказу фактів», що особливо важливо в контексті документальної фотографії. Однак сприйняття фотографії залежить від соціокультурного контексту, який впливає на кодування та декодування зображень. Наприклад, фотографія може викликати різні інтерпретації в різних культурах або соціальних групах.

Взаємодія зображення з текстом також відіграє роль у формуванні сенсу. Підписи до фотографій у пресі чи на виставках можуть змінити або прояснити сприйняття зображення, додати нові шари значення або спрямувати тлумачення глядача в потрібному напрямку.

3. Семіотика візуальної риторики

Документальна фотографія використовує зображення для передачі соціальних і політичних повідомлень. Семіотичний аналіз таких фотографій дозволяє зрозуміти, як певні ідеї чи емоції передаються композицією, вибором сюжетів і моментом зйомки. Наприклад, фотографії протестів можуть підкреслювати масовість руху або, навпаки, акцентувати увагу на індивідуальних почуттях учасників.

У сфері моди та реклами фотографія використовується для створення бажаної асоціації з продуктом або брендом. Семіотичний аналіз таких образів виявляє естетичні та ідеологічні коди, які впливають на споживача.

Наприклад, використання певних кольорів, жестів або предметів може бути пов'язане з розкішшю, стилем чи інноваціями.

Художня фотографія працює із символізмом та асоціаціями, створюючи багатошарові зображення, які вимагають глибокого аналізу, щоб зрозуміти задум автора.

Семіотичний підхід дозволяє здійснювати глибокий аналіз творів мистецтва через вивчення символів, знаків і кодів, які містяться у візуальному образі. Завдяки цьому методу ми маємо можливість знайти приховані сенси та інтерпретувати використані художником візуальні метафори.

Розпізнавання символів і знаків: Семіотика допомагає ідентифікувати знаки (предмети, форми, кольори), які можуть мати як буквальне, так і метафоричне значення. Наприклад, зображення дверей може символізувати як фізичний прохід, так і метафору змін чи виходу за умовні межі і навіть смерть, як перехід в інший світ.

Культурний контекст: Знаки та символи часто залежать від соціокультурного контексту. Семіотичний аналіз дозволяє зрозуміти, як автор використовує коди конкретної культури для передачі повідомлення. Наприклад, червоний колір може символізувати небезпеку, пристрасть або революцію, залежно від контексту.

Метафорична неоднозначність: Митці часто використовують метафори, які можуть бути прихованими або багатошаровими. Семіотика дозволяє нам досліджувати ці візуальні метафори через зв'язок між знаками та контекстом. Наприклад, зображення розбитого дзеркала може метафорично символізувати крихкість людини або руйнування ілюзій.

Семіотика розрізняє денотацію (буквальний зміст) і конотацію (прихований зміст, асоціація). Художник може використовувати простий предмет, щоб викликати глибокі емоції чи культурні асоціації. Наприклад, зображення годинника може означати час і смертність або неминучість.

Семіотичний підхід розглядає те, як різні елементи композиції взаємодіють один з одним і створюють нові значення. Наприклад, розміщення предмета в центрі або на краю картини може символізувати його важливість або маргіналізацію.

Митці часто створюють власні унікальні символічні системи. Семіотика дозволяє виявити ці коди через повторення мотивів, вибір матеріалів чи специфічні стилістичні прийоми.

Тому семіотичний аналіз є потужним інструментом для розуміння прихованих думок, які художник втілює у своїх роботах, і відкриває перед глядачем нові інтерпретаційні горизонти.

4. Обмеження та проблеми семіотичного підходу до фотографії

У фотографії поєднується об'єктивність відображення дійсності з суб'єктивністю вибору автором моменту, композиції та інших аспектів

фотозйомки, а також вибору матеріально-технічних засобів. Ця подвійність ускладнює надання чіткої семіотичної інтерпретації, оскільки глядач може сприймати зображення по-різному залежно від свого досвіду та контексту [5, с. 102].

Роль глядача в процесі інтерпретації фотографії дуже важлива. Соціальні, культурні та особисті фактори впливають на те, як глядач дешифрує повідомлення, вбудоване у фотографію. Наприклад, на документальних фотографіях глядач з однієї культури може зосередитися на деталях, які відображають контекст соціальної боротьби, тоді як глядач з іншої культури може побачити лише екзотичні чи естетичні аспекти зображення [3, с. 78].

5. Код і контекст

Фотозображення залежить від культурних, історичних та соціальних кодів, які визначають його сприйняття.

Культурні коди впливають на те, як читається зображення. Наприклад, в американському контексті прапор може символізувати патріотизм, тоді як в деяких інших культурах він може мати нейтральну або навіть негативну конотацію.

Історичний контекст формує розуміння старих фотографій, таких як візитні картки 19-го століття, які розглядаються як артефакти епохи.

Соціальний контекст визначає значення аудиторії фотографії. Роботи стріт-артистів у фотодокументації вуличного мистецтва змінюють своє значення залежно від того, чи сприймаються вони як мистецтво чи як акти вандалізму. Естетика змінює фотографічний образ, а також його роль у суспільстві, перетворюючи фотографію на інструмент соціальної комунікації.

Текст створює рамку для інтерпретації, у якій значення фотографічного зображення змінюється залежно від часу, місця та аудиторії.

6. Багатозначність і тлумачення

Однією з ключових характеристик фотозображення є його багатозначність.

У відкритому сенсі: роботи Райана Макгінлі можна інтерпретувати як вираження свободи, краси, молодості чи інтимності, залежно від глядача.

Значення «закритого»: рекламні або пропагандистські фотографії містять повідомлення, які обмежують можливість інтерпретації, створюючи однозначний наратив.

У той же час інтерпретація залежить від аудиторії. Тому серія «Історія хвороби» Бориса Михайлова викликає різні емоції у західного глядача та жителів пострадянського простору, оскільки останні глибше відчують контекст зображених соціальних проблем.

7. Вплив технологій і ЗМІ

У цифрову епоху семіотичний статус фотографії зазнає трансформації. У зв'язку з широким доступом до засобів обробки фотографій (Photoshop, мобільні додатки, ШІ) фотографія втрачає функцію «доказу». Це кидає виклик традиційному розумінню того, що таке фотографія. Наприклад, у соціальних мережах ідеалізовані чи відретушовані зображення суттєво впливають на сприйняття глядача та породжують нові концепції та міфи.

Сучасні технології значно розширили можливості створення та обробки фотографічних зображень.

Постобробка дозволяє створювати зображення, що виходять за межі реальності, наприклад, сюрреалістичні роботи Ніка Найта.

Колажі та цифрові маніпуляції перетворюють фотографії на складні багатошарові зображення, які потребують семіотичного прочитання.

Висновки

Фотографія – це унікальна форма комунікації, яка функціонує як складна знакова система. Вона поєднує в собі іконографію та індексальність, водночас передає реальність і відкриває простір для інтерпретацій. Використовуючи семіотичний підхід, можна глибше зрозуміти, як фотографія створює та передає значення, впливає на глядача та репрезентує соціальні та культурні коди.

Однак обмеження семіотичного аналізу виявляються в складності розшифровки сучасних цифрових зображень, якими часто маніпулюють або виводять їх за рамки традиційних концепцій реальності. Це відкриває нові перспективи для вивчення фотографії в контексті цифрових медіа, де її символічна природа розвивається разом із технічним прогресом.

Література:

1. Барт Р. Camera Lucida: Роздуми про фотографію. Хілл і Воган, 1981.
2. Пірс, Ч. С. Збірник робіт Чарльза Сандерса Пірса. Видавництво Гарвардського університету, 1931–1958.
3. Еко У. Теорія семіотики. Видавництво університету Індіани, 1976.
4. Соссюр Ф. Курс загального мовознавства. Київ : Сніжний, 1998.
5. Мітчелл В. Дж. Т. Іконологія: зображення, текст, ідеологія. University of Chicago Press, 1986.